

Σταυρούλα ΔΟΥΛΑΜΗ
Αλέξανδρος-Σταμάτιος ΑΝΤΩΝΙΟΥ

*Η γοητεία των παραμυθιών:
Χρήση και αξιοποίησή τους
στο χώρο της Ειδικής Αγωγής*

1. Η ιστορία του παραμυθιού

ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΑΝ ΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟΥ λόγου, μέσα από την αφήγηση μύθων και ιστοριών, ως έναν τρόπο για να δώσουν νόημα στον κόσμο τους. Οι ιστορίες πέρασαν από τη μια γενιά στην άλλη, μαρτυρώντας την γνώση, παρέχοντας το απόσταγμα της σοφίας κάθε ηλικίας, κάθε γενιάς και εποχής. Κατά την αφήγηση ιστοριών, ακροατές και αφηγητές συμμετείχαν σε μια κοινή εμπειρία που τους συνέδεε με την οικογένεια, την φυλή, το έθνος, και τους οδηγούσε, μέσα από το παρελθόν και το παρόν, προς το μέλλον (Gersie & King, 1992). Η αφήγηση παραμυθιών, μύθων και ιστοριών συνιστούσε, σε παλαιότερα κοινωνικά πλαίσια, ένα είδος προφορικής ψυχαγωγίας των ενηλίκων, καθώς λέγονταν από μεγάλους για μεγάλους. Εκτός από τον ψυχαγωγικό χαρακτήρα, η διήγηση παραμυθιών, μύθων και ιστοριών κατείχε έναν μυητικό χαρακτήρα και συνέβαλε στην διατήρηση της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας, στην οικοδόμηση συλλογικής μνήμης και στην ενίσχυση της αίσθησης του ανήκειν.

Αυτά τα αφηγηματικά μέσα, συνιστούσαν ένα αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής εμπειρίας, βοηθώντας τα άτομα να επικοινωνούν μεταξύ τους και να οργανώνουν τις εμπειρίες τους, ατομικές και κοινωνικές, σε νοητικές αναπαραστάσεις, μέσω της χρήσης του συμβολικού λόγου. Οι ιστορίες, οι μύθοι και τα παραμύθια ήταν στενά συνδεδεμένα με τα ήθη, τα πιστεύω και τις τελετουργίες της κάθε φυλής ή κοινότητας. Ανάμεσα στις διάφορες μορφές συμβολικού λόγου, το παραμύθι κατέχει μια σημαντική θέση που επιτελεί λειτουργίες σε πολλά επίπεδα ακόμα και μέχρι

τις ημέρες μας. Στα παραμύθια εμπεριέχονται μερικές από τις ωραιότερες παραδόσεις της ανθρωπότητας, που μεταδόθηκαν από γενιά σε γενιά και από τόπο σε τόπο, μέσω του προφορικού λόγου, μέσα από την τέχνη της αφήγησης.

Μιλώντας για το παραμύθι αναφερόμαστε σε μια εφήμερη δράση της κοινότητας που στηρίζεται στην αναδημιουργία, χαρακτηρίζεται από μια ασυνείδητη δομή, εκφράζει συλλογικές αναπαραστάσεις, αποτελεί κοινή ιδιοκτησία όλων και επιβιώνει μέσα από την διάδοση (Προύσαλης, 2010). Ο λόγος του παραμυθιού, όπως μαρτυρεί και η ετυμολογία του στην ελληνική γλώσσα (παρά και μύθος, παραμυθούμαι), κατάφερε να δώσει θάρρος, να παροτρύνει, να παρηγορήσει, να συμβουλευσει και να υποστηρίξει τους ανθρώπους στη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας τους.

Αν και γνωρίζουμε ότι τα κλασσικά παραμύθια προέκυψαν από προφορικές λαϊκές παραδόσεις που προϋπήρχαν για χιλιάδες χρόνια, είναι δύσκολο να προσεγγιστεί, με χρονολογική ακρίβεια, το πότε αποτυπώθηκε σε γραπτό λόγο το πρώτο παραμύθι. Τις αρχαιότερες γραπτές ιστορίες τις βρίσκουμε στην Ανατολή, στα Ινδικά *Πανχατάντρα* (Τα Πέντε βιβλία), μια συλλογή σανσκριτικών παραμυθιών που χρησιμοποιούνταν για την εκπαίδευση των Ινδών αριστοκρατών, στους βουδιστικούς θρύλους *Πατάκα* και στους περσικούς μύθους *Νεράιδες και τζίνια* (Cooper, 2007). Ως πρώτο γραπτό παραμύθι, στην λογοτεχνία, συναντάται το *Έρως και Ψυχή*, στο μυθιστόρημα του Απουλήιου, *Μεταμορφώσεις*, το 161 μ.Χ. Στην Ευρώπη, το έργο του Straparola, *Ευχάριστες Νύχτες* (Noti piacevoli) που τυπώθηκε το 1550 στην Βενετία, θεωρείται ως η παλαιότερη πεζή συλλογή παραμυθιών. Έναν αιώνα αργότερα, το 1634, ο Giambattista Basile, ως πρώτος συγγραφέας παραμυθιών, δημοσιεύει το *Πενταήμερο* που θεωρείται ίσως η καλύτερη συλλογή παραμυθιών. Ιστορίες από την συλλογή αυτή μεταφράστηκαν στην Γαλλία, από το Περώ (1560-76), και δημοσιεύτηκαν με τον τίτλο *Ιστορίες των ζωτικών*. Η δημοφιλής αυτή συλλογή καθιέρωσε το παραμύθι στην Ευρώπη (Cooper, 2007) με τον τίτλο που είναι γνωστό μέχρι σήμερα στις αγγλόφωνες χώρες (Fairy tales). Στις αρχές του 19ου αιώνα, οι Wilhelm και Jacob Grimm συνέλεξαν ιστορίες από διάφορους αφηγητές-παραμυθάδες και, θέλοντας να διαφυλάξουν την Γερμανική παράδοση, τις επαναδιατύπωσαν, εκδίδοντας το *Children's and Household Tales*, έκδοση με την οποία το κοινό των παραμυθιών μετατοπίζεται από τους ενήλικες στα παιδιά.

Αν και ιδιαίτερα δημοφιλή στον κόσμο των παιδιών, τα παραμύθια καταφέρουν να ελκύουν όχι μόνο τον παιδικό ψυχισμό αλλά και τους ενήλικες, καθώς διέπονται από πλούτο μηνυμάτων και από διάφορα επί-

πεδα ερμηνείας. Αυτή η πλούσια συμβολική γλώσσα των παραμυθιών και η πολυδιάστατη ερμηνεία έχει θέσει τα παραμύθια, κατά καιρούς, ως αντικείμενο μελέτης διαφόρων ανθρωπιστικών επιστημών. Η λαϊκή λογοτεχνία του παρελθόντος, που απευθυνόταν σε ενήλικες, αποτελεί σήμερα μια δομική βάση της παιδικής λογοτεχνίας. Παρά την αυξημένη πρόοδο της τεχνολογικά λόγιας κοινωνίας, η λαϊκή παράδοση των παραμυθιών κατέχει μια σημαντική θέση στην κουλτούρα της δυτικής κοινωνίας. Καθώς οι μύθοι, οι θρύλοι, οι ιστορίες και τα λαϊκά παραμύθια βοήθησαν στην διαμόρφωση της ανθρώπινης εμπειρίας, δεν αποτελεί έκπληξη ότι οι ίδιες ιστορίες, σήμερα, συνιστούν στοιχεία πλούσιας αξιοποίησης μέσα στην τάξη διδασκαλίας (Mello, 2001).

Στην παρούσα εισήγηση επιχειρείται η ανάδειξη των βασικών θεματικών που πραγματεύονται τα παραμύθια, υπό την οπτική των ψυχικών διεργασιών, κατά τα στάδια της παιδικής ηλικίας. Γίνεται, επίσης, αναφορά στην θεραπευτική χρήση των παραμυθιών σε παιδιά που αντιμετωπίζουν ποικίλες ψυχοκοινωνικές δυσκολίες και γνωστικές ανεπάρκειες και στην αξιοποίηση τους στο πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής.

2. Ο κόσμος των παραμυθιών: Δομή και θεματική

Όταν μιλάμε για το παραμύθι, όπως αναφέρουν οι Bolte & Polivka, σχολιαστές των παραμυθιών των αδελφών Γκριμ, εννοούμε μια ανώνυμη λαϊκή διήγηση που έχει δημιουργηθεί με ποιητική φαντασία και λιτότητα, είναι εμπνευσμένη από τον ονειρικό κόσμο του μαγικού, έχει περιεχόμενο μη φανταστικό, είναι μια ιστορία του θαύματος που δεν εξαρτάται από τους όρους της πραγματικής ζωής, έχει σαγηνευτικό χαρακτήρα, και την ακούν με ευχαρίστηση μικροί και μεγάλοι, έστω κι αν δεν την θεωρούν πιστευτή (Αυδίκος, 1994. Σακελλαρίου, 1995)

Το παραμύθι εμπεριέχοντας την έννοια του μύθου σηματοδοτεί, ως ένα βαθμό, την εγγύτητά του προς το μυθικό. Αν και ο διαχωρισμός ανάμεσα στις δυο αυτές μορφές συμβολικού λόγου, παραμύθι και μύθος, δεν είναι πάντα εύκολος, παρατηρούνται κάποιες διακριτές διαφορές. Στον μύθο περιέχονται οι ιστορίες των θεών και των θεόμορφων, οι ηρωικές μάχες και τα ταξίδια στον Κάτω Κόσμο (Jung & Kerrenyi, 2008). Ο μύθος διέπεται από ένα βαθύτερο θρησκευτικό νόημα, χαρακτηρίζεται από ιστορική βάση και εξιστορεί τα κατορθώματα- περιπέτειες συγκεκριμένων ηρώων. Οι ήρωες των μύθων φέρουν εξαιρετικές σωματικές ικανότητες και υπερφυσικές δυνάμεις, εκφράζουν δε τα ιδιαίτερα πολιτισμικά

στοιχεία ενός λαού. Συνήθως, η έκβαση στους μύθους έχει ένα τραγικό τέλος (Cooper, 2007).

Το παραμύθι στερείται ιστορικής και χωρικής βάσης: όλα εκτυλίσσονται σε ένα απροσδιόριστο μακρινό παρελθόν και σε έναν τόπο κοινό, ένα χωριό, ένα δάσος (Μιαν φορά και έναν καιρό σε ένα μακρινό βασίλειο...). Η ιστορία του παραμυθιού διηγείται τις εμπειρίες ενός απλοϊκού ήρωα, που λειτουργεί σε ένα διαφορετικό επίπεδο από τους άλλους, στην λογική της καρδιάς: ο ήρωας/η ηρώίδα είναι συνήθως ο τρίτος γιος, η μικρή κόρη, ο πρίγκιπας, η βασιλοπούλα. Ως προς την ονοματοδοσία του, ο ήρωας είτε είναι ανώνυμος είτε φέρει ένα κοινότυπο όνομα (π.χ. Χανς) είτε ένα όνομα προσδιορισμού-ιδιότητας (π.χ. Σταχτοπούτα). Οι ήρωες των παραμυθιών είναι άτομα ταπεινά παραγνωρισμένα, αδικημένα από την φύση ή το περιβάλλον τους, συχνά με σωματικές αναπηρίες, ψυχικά ή σωματικά τραύματα. Το παραμύθι διέπεται από μια συγκινησιακή γοητεία, κινείται στο χώρο της φαντασίας και χρησιμοποιεί την μαγεία, χωρίς διαχωρισμό ανάμεσα στο υπερφυσικό και την πραγματικότητα. Παράλληλα επιτρέπει την ταύτιση με αρχέτυπες καταστάσεις, καθώς στερείται χαρακτηριστικών από συγκεκριμένα πολιτισμικά πλαίσια αναφοράς (Von Franz, 1996). Οι ιστορίες των παραμυθιών εμπνέουν ένα πνεύμα αισιοδοξίας, μιας και η έκβαση τους είναι πάντα θετική, και μεταφέρουν ένα μήνυμα επιτυχίας, εφόσον ο ήρωας καταφέρνει πάντα να υπερνικήσει τις δυσκολίες του.

Ως προς την δομή τους, σε γενικές γραμμές, τα παραμύθια διέπονται από την ακόλουθη πλοκή (Cooper, 2007. Zipes, 1994):

- Αποστολή: αναχώρηση ή εξορία του πρωταγωνιστή προκειμένου να φέρει σε πέρας ένα καθήκον, ένα έργο, συχνά ανυπέρβλητο.
- Βοηθοί : μυστηριώδεις δυνάμεις, νεράιδες, ζώα που μιλούν, δίνουν στον πρωταγωνιστή διάφορα δώρα, τον βοηθούν στην πορεία του
- Εμπόδια: οι εχθροί, κακές δυνάμεις που συναντά στον δρόμο του, με τις οποίες πρέπει να αναμετρηθεί.
- Δράση του ήρωα: ο ήρωας περνά από διάφορες δοκιμασίες, βιώνει εγκατάλειψη, αντιπαράθεται με το κακό, χρησιμοποιεί τεχνάσματα, πονηριά, τα δώρα των βοηθών προκειμένου να φέρει σε πέρας την αποστολή του.
- Ευτυχισμένο τέλος, όπου το κακό πάντα τιμωρείται. Η επιτυχία του πρωταγωνιστή συνήθως οδηγεί σε: α) γάμο, β) απόκτηση αγαθών, γ) σωτηρία και σοφία, δ) συνδυασμός των τριών

Τα παραμύθια είναι, επίσης, πλούσια σε σύμβολα που, ακόμα και αν

προέρχονται από διαφορετικές περιοχές του κόσμου, εκφράζουν τις ίδιες συμβολικές αξίες. Συχνά δε, πολλά διαφορετικά σύμβολα εκφράζουν το ίδιο φαινόμενο, μιας και αναφέρονται σε αρχετυπικές εικόνες. Ανάμεσα στα σύμβολα που συναντώνται στα παραμύθια, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις βασικές κατηγορίες (Brun, Pedersen, & Runderg, 1993):

- Σύμβολα της Φύσης, όπως Δάσος, ξύλο (ασυνείδητο), Ζώα (απεικονίζουν τα ένστικτα)
- Μαγικά/ μυθολογικά σύμβολα, όπως Νεράιδες (καλή εικόνα της μητέρας που δίνει δώρα) Μάγισσες (κακή εικόνα της μητέρας)
- Πολιτισμικά σύμβολα, όπως Μητριά (καταστροφική πλευρά της ασυνείδητης εικόνας για την μητέρα), Άσχημος/η αδελφή/ος (ψυχική, πνευματική, εσωτερική ασχήμια), Χρυσός (πνευματικό θησαυρός), Δαχτυλίδι (ολοκλήρωση του εαυτού), Βασιλιάς (πατρική φιγούρα)

Ένα συχνά επαναλαμβανόμενο και προσφιλέθιο θέμα στα παραμύθια είναι η κάθοδος της ψυχής στον κόσμο, η εμπειρία του ατόμου στη ζωή μέσω της μύησης, τα προβλήματα και τα εμπόδια που αντιμετωπίζει και η αναζήτηση της ενότητας (Cooper, 2007). Η δοκιμασία, ως αναπόσπαστο μέρος της μυθοπλασίας, στον κόσμο των παραμυθιών, συνδέεται άμεσα με τη μυητική λειτουργία που τα παραμύθια υπηρετούν. Σε γενικές γραμμές, όπως αναφέρει η Robert, στην εισαγωγή των παραμυθιών των αδελφών Grimm (2006), «τα παραμύθια περιγράφουν ένα πέρασμα αναγκαίο και δύσκολο, συνδεδεμένο με φαινομενικά ακατόρθωτες δοκιμασίες που πάντα έχει ένα καλό τέλος. Η ιστορία της δοκιμασίας, ενός επώδυνου πέρασματος συνδέεται με ένα πραγματικό γεγονός που καλείται να αντιμετωπίσει ο άνθρωπος της κανονικής ζωής: την αναγκαία και συχνά οδυνηρή μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο, από τη μια ηλικία στην άλλη, μετάβαση που δεν μπορεί να ολοκληρωθεί παρά μέσα από αναγκαίες και επώδυνες μεταμορφώσεις, που οδηγούν σταδιακά στην επίτευξη μιας αληθινής ωριμότητας» (σελ 17).

3. Η Λειτουργία των παραμυθιών: η οπτική της ψυχολογίας

Η πλειονότητα των παραμυθιών πραγματεύεται μια σειρά επαναλαμβανόμενων προβληματικών, όπως θέματα κοινωνικοποίησης, συναισθηματικής αυτονόμησης, προβληματικές σχέσεις με το περιβάλλον που κάθε παιδί αντιμετωπίζει κατά την διάρκεια της ψυχοκοινωνικής του ανάπτυξης. Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική προσέγγιση, οι θεματικές που,

μέσω της χρήσης της συμβολικής γλώσσας και της μεταφοράς, πραγματεύονται τα περισσότερα παραμύθια, είναι οι ακόλουθες (Bettelheim, 1995, Κουρκούτας, 2010):

- Άγχος εγκατάλειψης από τους γονείς
- Συγκρούσεις μέσα στην οικογένεια, αντιζηλίες αδελφών
- Κοινωνική ωριμότητα, διαδικασία αυτονομησης
- Αποδοχή αρνητικών και θετικών στοιχείων του εαυτού και των γονέων
- Απόκτηση σεξουαλικής ταυτότητας- προβλήματα εφηβείας
- Σχέσεις παιδιού – γονιού (μητέρας- κόρης, πατέρα- γιου, κόρης- πατέρα)
- Συναισθηματική ολοκλήρωση

Όλα τα καλά παραμύθια έχουν νόημα σε πολλά επίπεδα και βοηθούν το παιδί να δομήσει την εσωτερική και εξωτερική του πραγματικότητα. Χωρίς να απαιτείται απόδοση ενός ηθικού διδάγματος ή ερμηνείας, το παιδί ανακαλύπτει μόνο του και διαισθητικά τα κρυφά νοήματα του παραμυθιού, νοήματα που έχουν σημασία για το ίδιο σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, ανάλογα με το στάδιο της ψυχοσυναισθηματικής του ανάπτυξης (Bettelheim, 1995). Κατά έναν σχεδόν μαγικό τρόπο, θα τολμούσαμε να πούμε, τα παραμύθια αναγνωρίζουν τις διαδικασίες ωρίμανσης στην ατομική ανάπτυξη του κάθε παιδιού και παρέχουν ένα πρόσφορο έδαφος που επιτρέπει την σύνδεση με το διευκολυντικό περιβάλλον (Winnicott, 2003) του παιδιού.

Καθώς τα παραμύθια αγγίζουν καίρια ζητήματα και συναισθηματικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας, κινητοποιούν εύκολα, στα παιδιά, τους μηχανισμούς της προβολής και της ταύτισης (Von Franz, 1996). Οι συναισθηματικές αυτές διεργασίες, που λειτουργούν σε ένα συμβολικό-φαντασιακό επίπεδο, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην δόμηση της ψυχοσυναισθηματικής εμπειρίας του παιδιού. Οι ιστορίες των παραμυθιών, που εκφράζονται μέσα από την γλώσσα, σε επίπεδο μεταφοράς και συμβολικών αναπαραστάσεων, διευκολύνουν την ανάπτυξη της συμβολικής σκέψης, των ικανοτήτων αναπαράστασης και της ψυχικής επεξεργασίας των γεγονότων της ζωής, σε επίπεδο φαντασίας (Κουρκούτας, 2010), στοιχεία που αποτελούν την βάση για την ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης και συναισθηματική νοημοσύνης (Gottman, 2000). Η αφήγηση παραμυθιών συμβάλλει ιδιαίτερα στην ανάπτυξη της δημιουργικής φαντασίας των παιδιών, που κρίνεται θεμελιώδης για την ψυχοσυναισθηματική τους υγεία. Το να έχει κανείς φαντασία σημαίνει να χαίρεται έναν

εσωτερικό πλούτο, μια αδιάκοπη και αυθόρμητη ροή εικόνων, να βλέπει τον κόσμο στην ολότητά του (Elliade, 1991)

Στον ονειρικό κόσμο του παραμυθιού, όπου όλα εκτυλίσσονται σε έναν ενδιάμεσο χώρο μεταξύ φαντασίας και πραγματικότητας, η μαγική σκέψη του παιδιού βρίσκει μια πρόσφορη διέξοδο. Η μαγική δομή των παραμυθιών επιτρέπει στα παιδιά να κινηθούν σε έναν ονειρικό κόσμο χωρίς περιορισμούς και ματαιώσεις. Παράλληλα το παιδί, μέσα από τους μηχανισμούς της ταύτισης και της προβολής, έχει τη δυνατότητα να αναγνωρίσει, να εκφράσει με λόγο τα αρνητικά του συναισθήματά, να αποδώσει μια σημασία στα προσωπικά τραυματικά βιώματα και, εν τέλει, να αναζητήσει και να βρει ένα νόημα στην ζωή του (Bettelheim, 1995). Με έναν κατανοητό και σαφή τρόπο, τα παραμύθια απαντούν σε θεμελιώδη ερωτήματα των παιδιών και διατηρούν τον μυθικό τους χαρακτήρα, καθώς μεταφέρουν σημαντικές γνώσεις και πληροφορίες για τη ζωή (Κουρκούτας, 2010).

Οι ιστορίες των παραμυθιών ενδυναμώνουν την πίστη των παιδιών στην ικανότητά τους να δομήσουν την δική τους προσωπικότητα παρά τις εξωτερικές αντιξοότητες, τις εσωτερικές συγκρούσεις ή τα αδιέξοδα που βιώνουν. Σε αυτήν ακριβώς τη δυναμική έγκειται η γοητεία των παραμυθιών. Ανάμεσα στις πολλαπλές λειτουργίες που επιτελούν, τα παραμύθια προσφέρουν μια αποτελεσματική δίοδο στα παιδιά, ώστε αυτά να μπορέσουν να εκφράσουν και να δραματοποιήσουν τα υπαρξιακά-αναπτυξιακά τους άγχη, τις εσωτερικές και εξωτερικές τους συγκρούσεις, τις αμφιβολίες τους (Von Franz, 1996). Τα παραμύθια δίνουν ένα νόημα στις εσωτερικές και εξωτερικές συγκρούσεις που βιώνουν τα παιδιά σε έναν πολύπλοκο, ακατανόητο συχνά και γεμάτο δυσκολίες κόσμο. Με την θετική έκβαση των ιστοριών τους, καταφέρνουν να κατευνάζουν τους φόβους που βιώνονται σε διάφορα αναπτυξιακά στάδια, καθησυχάζουν πως το άγνωστο μπορεί να γίνει γνωστό και συμβάλλουν στην εγκαθίδρυση μιας ευρύτερης, θετικής προοπτικής για τη ζωή ενώ παράλληλα απαντούν σε μια βαθιά ανάγκη του παιδιού για δικαιοσύνη (Bettelheim, 1995).

Στα παραμύθια αναγνωρίζεται η πολυπλοκότητα της ανθρώπινης φύσης, όπου το καλό και το κακό συνυπάρχουν. Τα πρόσωπα στα παραμύθια δεν έχουν καλές και κακές ιδιότητες ταυτόχρονα, όπως όλοι έχουμε στην πραγματικότητα. Επειδή η πόλωση κυριαρχεί στο μυαλό του παιδιού, αυτό το στοιχείο επικρατεί και στα παραμύθια. Ένα πρόσωπο είναι είτε καλό είτε κακό, ποτέ κάτι ενδιάμεσο. Για παράδειγμα η μία αδερφή είναι ενάρετη και εργατική, οι άλλες κακές και τεμπέλες, ο ένας γονιός είναι καλός ο άλλος κακός. Η παράθεση αντιθέτων επιτρέπει εύκολα στο

παιδί να κατανοήσει τη μεταξύ τους διαφορά, πράγμα που θα δυσκολευόταν να κάνει αν τα πρόσωπα ήταν πιο κοντά στην πραγματική ζωή. Επιπλέον, οι επιλογές ταύτισης του παιδιού στηρίζονται όχι τόσο στο σωστό έναντι του λανθασμένου, αλλά κυρίως στο ποιο πρόσωπο του είναι συμπαθητικό και ποιο αντιπαθητικό. Όσο πιο απλός και ευθύς είναι ένας καλός χαρακτήρας, τόσο ευκολότερο είναι να ταυτιστεί το παιδί μαζί του και να απορρίψει το κακό. Συνήθως, το παιδί ταυτίζεται με τον καλό ήρωα όχι λόγω της καλοσύνης του, αλλά γιατί η κατάσταση του ήρωα ασκεί πάνω του θετική έλξη. Ωστόσο, εξαιτίας του πλούσιου υλικού των παραμυθιών με τους διάφορους ήρωες (καλούς και κακούς) και τις περίπλοκες καταστάσεις που αυτοί βιώνουν, το παιδί έχει τη δυνατότητα να ταυτιστεί και με αρνητικά πρότυπα-ήρωες, που ξεφεύγουν από τους ηθικούς περιορισμούς των γονέων, εφόσον αυτή η ταύτιση απαντά σε συγκεκριμένες ανάγκες της ψυχοσυναισθηματικής του ανάπτυξης.

Κάποιες από τις βασικές επιθυμίες, συναισθήματα, παρορμήσεις και ανάγκες των παιδιών, που συχνά εμποδίζονται να εκφραστούν και καταστέλλονται στον κόσμο της καθημερινότητας από τα γονεϊκά πρότυπα, αποτελούν αγαπημένες θεματικές στις ιστορίες των παραμυθιών. Στον ασφαλή χώρο της φαντασίας, τα παιδιά μπορούν να έρθουν σε επαφή με όλο αυτό το φάσμα των «απαγορευμένων», σκοτεινών συναισθημάτων-αντιδράσεων και αρνητικών εκφάνσεων της ζωής, του εαυτού και των άλλων, χωρίς να υφίστανται τις οδυνηρές συνέπειες της καθημερινότητας ή να διαταράσσεται η αίσθηση της πραγματικότητας και η σχέση των παιδιών με τους σημαντικούς άλλους από τον κόσμο των ενηλίκων (Bettelheim, 1995).

4. Θετικές επιδράσεις της αφήγησης παραμυθιών

Τα διάφορα αφηγηματικά μέσα όπως οι ιστορίες, οι μεταφορές, οι μύθοι και τα παραμύθια ασκούν μια σημαντική ψυχοπαιδαγωγική επίδραση στην ανάπτυξη των παιδιών. Οι τεχνικές της αφήγησης μπορούν να συμβάλλουν από την ενεργοποίηση ποικίλων ψυχολογικών διεργασιών, όπως η φαντασία, η μνήμη, η προσοχή έως την διεύρυνση της ενεργητικής κοινωνικο-ηθικής δεκτικότητας του ακροατή (Πουρκός, 2010).

Ο Egan (1999) υποστηρίζει ότι τα κλασικά παραμύθια έχουν σημαντική δύναμη στο να ασκούν τη φαντασία των μικρών παιδιών στο πλαίσιο της σχολικής τάξης, ενώ η δραματοποίηση ιστοριών μπορεί να λειτουργήσει ως μια πρώιμη μορφή διδασκαλίας και μάθησης μέσα στο

σχολικό πλαίσιο. Από έρευνες φαίνεται πως η αφήγηση παραμυθιών και ιστοριών, καθώς και η επαφή των παιδιών με ένα ευρύ φάσμα κειμένων από την παραδοσιακή λογοτεχνία, συμβάλλει σε:

- Καλύτερη γνώση του εαυτού και των άλλων, ανάπτυξη της συναισθηματικής νοημοσύνης (Mello, 2001)
- Ανάπτυξη υγιούς αυτοαντίληψης (Paley, 1990), αίσθησης της ταυτότητας
- Αύξηση της φαντασίας (Gallas, 1994),
- Ανάπτυξη μιας ανθρώπινης ηθικής (Zipes, 1997)
- Ενίσχυση της πολιτισμικής ευαισθησίας (McCabe, 1997) όταν τα παιδιά εκτίθενται σε αφήγηση ιστοριών από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια

Σημειώνεται ωστόσο, πως λίγες έρευνες έχουν διεξαχθεί στο συγκεκριμένο τομέα, καθώς η επίδραση της αρχαίας παράδοσης της αφηγηματικής τέχνης στην ψυχική ανάπτυξη των παιδιών και την ανάπτυξη μαθησιακών ικανοτήτων είναι δύσκολο να μελετηθεί με αυστηρά επιστημονικά κριτήρια (Κουρκούτας, 2010). Αν εξετάσουμε την παγκόσμια ιστορία της προφορικής αφήγησης, υπό μια ευρύτερη οπτική, θα δούμε πως αναφέρονται δυο είδη αφήγησης με σκοπό την ψυχική υγεία: αυτό που αποσκοπεί στην διατήρηση της ψυχικής υγείας και δρα σε προληπτικό επίπεδο και αυτό που στοχεύει στην αποκατάσταση της ψυχικής υγείας και λειτουργεί ως θεραπευτικό μέσο (Πελασγός, 2007).

5. Το Παραμύθι στο χώρο της Ειδικής Αγωγής

Ο χώρος της ειδικής αγωγής περιλαμβάνει ειδικά σχεδιασμένα εκπαιδευτικά προγράμματα, προσαρμοσμένα στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τις ικανότητες και τις δυσκολίες του παιδιού. Η ενσωμάτωση ωστόσο των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες αποτελεί συχνά ένα δύσκολο βήμα για την κοινωνία μας, καθώς η αντίσταση συνιστά ένα σύνηθες φαινόμενο κατά τη διαδικασία αποδοχής της διαφορετικότητας (Αντωνίου, 2008). Σε ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο που προσανατολίζεται στην κατεύθυνση της διεύρυνσης των συναισθημάτων αποδοχής, τα κλασσικά παραμύθια συνιστούν ένα ανεκτίμητο βοήθημα για τον παιδαγωγό προκειμένου να μιλήσει για το ζήτημα της αναπηρίας σε κανονικά παιδιά. Το λαϊκό παραμύθι μπορεί να αποτελέσει, επίσης, ένα σημαντικό εργαλείο στα χέρια των ειδικών παιδαγωγών, εμπλουτίζοντας τις διδακτικές πρα-

κτικές που υιοθετούν, με στόχο την διευκόλυνση της ένταξης, ενσωμάτωσης, κοινωνικοποίησης και τόνωσης του αισθήματος της αυτονομίας του παιδιού με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (Σάλμοντ, 2006).

Όπως αναφέρει ο Πελασγός (2007), το λαϊκό παραμύθι συνιστά το πλέον κατάλληλο λογοτεχνικό είδος προκειμένου ο παιδαγωγός να ενισχύσει την αυτοπεποίθηση των παιδιών με ειδικές ανάγκες και να τους βοηθήσει στον αγώνα τους για προσαρμογή και αναπλήρωση. Ο/η ήρωας/ηρωίδα του παραμυθιού, όπως είδαμε, είναι συνήθως το μικρότερο και περιφρονημένο παιδί της οικογένειας, φέρει δε συχνά κάποιες ψυχικές ή σωματικές ιδιομορφίες: αυτή η φαινομενική αδυναμία του ήρωα/της ηρωίδας διευκολύνει την ταύτιση των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, καθώς και αυτά έχουν αναπόφευκτα έρθει αντιμέτωπα με τις δύσκολες καταστάσεις της απόρριψης και περιθωριοποίησης, στην διάρκεια της ζωής τους. Η καθαρότητα και απλοϊκότητα του χαρακτήρα των ηρώων, ως ένα δομικό στοιχείο που καθιστά τα παραμύθια ιδιαίτερα δημοφιλή στα παιδιά, απαντά στην λογική της σκέψης του παιδιού και επιτρέπει την ταύτιση, μια λειτουργία ιδιαίτερα σημαντική για την δόμηση της ψυχοσυναισθηματικής του εμπειρίας (Bettelheim, 1995).

Μέσω των παραμυθιών μεταφέρεται, επίσης, το μήνυμα πως δυνατοί δεν είναι μόνο τα μεγάλα ή υπερφυσικά όντα αλλά και τα μικρά παιδιά και μικρά ζώα, ενώ παράλληλα, μέσα από την θετική έκβαση στην ιστορία του ήρωα, ενσταλάζεται ένα μήνυμα αισιοδοξίας στις καρδιές των παιδιών. Μέσα από την επιτυχία του ήρωα έναντι των δυσκολιών, την υπέρβαση κακών δυνάμεων και των αρχικά ανυπέρβλητων εμποδίων, τα παραμύθια προτρέπουν το παιδί με ειδικές ανάγκες να αναλάβει δράση και να συνεχίσει τις προσπάθειες του, παρά τις αντιξοότητες που συναντά στον καθημερινό κόσμο. Παράλληλα, διαβεβαιώνουν πως υπάρχει βοήθεια και ενίσχυση σε όποιον προσπαθεί και αγωνίζεται, ενώ πληροφορούν τα παιδιά για τη σημαντική αξία της μεταμόρφωσης, που μπορεί να έρθει μέσα από την πνευματική και ψυχική ολοκλήρωση, την αγάπη και αλληλοϋποστήριξη (Πελασγός, 2007).

Στο πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής, τα παραμύθια, μπορούν να αξιοποιηθούν, ως βασική ή συμπληρωματική τεχνική, καλύπτοντας ποικίλους ψυχοπαιδαγωγικούς στόχους σε παιδιά με συναισθηματικές, ψυχοκοινωνικές δυσκολίες ή ειδικές ανάγκες. Επί παραδείγματι, η χρήση των παραμυθιών μπορεί να αξιοποιηθεί με στόχο: α) την ανάπτυξη αναγνωστικής ικανότητας και βελτίωση των ικανοτήτων αναπαράστασης σε παιδιά με νοητική υστέρηση ή σύνδρομο Down, β) την ενίσχυση επικοινωνιακών και συμβολικών δεξιοτήτων καθώς και την ικανότητα για παιχνίδι και

διάδραση, σε παιδιά από το αυτιστικό φάσμα, γ) την ανάπτυξη της διαπροσωπικής και ενδοπροσωπικής νοημοσύνης σε χαρισματικά παιδιά, δ) την καλλιέργεια ικανότητας ανάγνωσης και γραφής σε κωφά παιδιά, με χρήση παραμυθιών-ιστοριών στην νοηματική γλώσσα, ανάπτυξη της επικοινωνίας με αξιοποίηση των εικόνων του παραμυθιού και ε) ανάπτυξη της φαντασίας σε παιδιά με σύνδρομο Asperger που έχουν δυσκολίες στην αντίληψη εννοιών, τη σύνδεση ιδεών και την πρόσληψη μιας ολοκληρωμένης οπτικής. Οι ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις μπορεί να γίνουν σε ομαδικό και ατομικό πλαίσιο, τόσο στο χώρο του σχολείου και όσο και της οικογένειας (Κουρκούτας, 2010).

Διάφοροι γενικοί και επιμέρους στόχοι μπορούν τεθούν, με βάση τον ειδικό πληθυσμό των παιδιών και τις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Στον ευρύτερο χώρο της ειδικής αγωγής, η αξιοποίηση των παραμυθιών μπορεί να συμβάλλει, συνοπτικά, στα ακόλουθα (Bettelheim, 1995. Brun, Pedersen & Runderg 1993. Cattanach, 2003. Κουρκούτας, 2010. Σάλμοντ, 2006):

- Ενίσχυση της Γλωσσικής νοημοσύνης-δεξιοτήτων: Εξοικείωση με τον προφορικό & γραπτό λόγο, βελτίωση αναγνωστικών ικανοτήτων
- Ανάπτυξη δεξιοτήτων κατανόησης: Κατανόηση των σχέσεων μεταξύ προσώπων, γεγονότων, πράξεων και συνεπειών
- Συναισθηματική νοημοσύνη: Αναγνώριση και έκφραση συναισθημάτων εαυτού και άλλων, επεξεργασία επώδυνων συναισθημάτων
- Ανάπτυξη φαντασίας & συμβολικής σκέψης: Εξοικείωση με συμβολικούς και μεταφορικούς τρόπους έκφρασης
- Ανάπτυξη Κοινωνικών δεξιοτήτων: Επαφή και επικοινωνία με άλλους, ενίσχυση επικοινωνιακών δεξιοτήτων
- Δημιουργική αυτοέκφραση: Ανάπτυξη κιναισθητικής νοημοσύνης, ψυχοκινητικών δεξιοτήτων, ικανοτήτων παιχνιδιού, δημιουργικότητα
- Αναγνώριση και έκφραση συναισθημάτων: Επεξεργασία συναισθημάτων, ενδοψυχικών συγκρούσεων, βιωμάτων αλλά και δυσκολιών που συνοδεύουν την ιδιαιτερότητα των παιδιών, αναγνώριση συναισθημάτων σε άλλους- ενσυναίσθηση

Την ανάπτυξη και καλλιέργεια των πολλαπλών τύπων νοημοσύνης (Gardner, 2008), ως στόχο που θα έπρεπε να τίθεται σε κάθε ψυχοπαιδαγωγικό πλαίσιο, μπορεί να υπηρετήσει με θετικά αποτελέσματα η αξιοποίηση των λαϊκών και κλασσικών παραμυθιών. Η ανάπτυξη και άλλων πτυχών της νοημοσύνης πέραν της λογικο-μαθηματικής και γλωσσικής κρίνεται ουσιαστικής σημασίας για την επιτυχή προσαρμογή και υγιή α-

νάπτυξη των παιδιών, σε όποιο φάσμα εξελικτικού σταδίου και αν εμπίπτουν. Η συστηματική επαφή των παιδιών με τις κλασσικές ιστορίες των παραμυθιών, μέσα από την τέχνη της προφορικής αφήγησης, διευκολύνει και ενισχύει την παράλληλη ανάπτυξη των διαφορετικών τύπων νοημοσύνης, ανάλογα με τον ιδιαίτερο συνδυασμό που κατέχει το κάθε παιδί (Πελασγός, 2007). Χρειάζεται ωστόσο να αναφερθεί πως αν και το άκουσμα ιστοριών και παραμυθιών συνιστά μια ευχάριστη ψυχαγωγική δραστηριότητα, για τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες μπορεί να αποτελεί ένα δύσκολο, αν όχι συχνά ακατόρθωτο, εγχείρημα εξαιτίας των διαφόρων γνωστικών, συμπεριφορικών ή επικοινωνιακών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν (Crimmens, 2006). Για το λόγο αυτό, χρειάζεται ο ειδικός παιδαγωγός να λαμβάνει υπόψη του τις ιδιαίτερες ανάγκες και την αναπτυξιακή ηλικία της ομάδας στην οποία απευθύνεται και να προσαρμόζει κατάλληλα την αφήγησή του.

Η αφήγηση των παραμυθιών είναι σκόπιμο να γίνεται τμηματικά και παράλληλα να εμπλουτίζεται με διάφορους δημιουργικούς τρόπους, όπως εικονική αφήγηση, κόμικς, εκφραστικές τέχνες, δράμα, κουκλοθέατρο κ.ά. (Martinovich, 2006). Ένας, συχνά, προσφιλής τρόπος, με τον οποίον τα παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες μπορούν να κατανοήσουν το κάθε παραμύθι, είναι μέσα από την αναπαράσταση ή μέσω της παρατήρησης άλλων που αναπαριστούν ή/και δραματοποιούν την ιστορία του παραμυθιού. Κατά την επαφή των παιδιών με τον κόσμο των κλασσικών παραμυθιών, θα πρέπει να ενισχύεται η ενεργητική τους συμμετοχή ώστε να αποκομίζονται όσο το δυνατόν περισσότερα οφέλη. Μια από τις πολλές δυνατότητες συμμετοχής σε μια ιστορία είναι μέσω της τεχνικής του παιχνιδιού ρόλων: το παίξιμο ενός ρόλου δίνει την ευκαιρία στα παιδιά να εξερευνήσουν, με έναν μεταφορικό τρόπο, τα διάφορα ψυχοσυναίσθηματικά θέματα που, συνειδητά ή ασυνείδητα, τούς απασχολούν.

Εντός θεραπευτικών πλαισίων, ωστόσο, χρειάζεται να επισημανθεί πως η επιλογή ρόλου είναι θεμελιώδης σημασίας να γίνεται από το ίδιο το παιδί και, σε κάθε περίπτωση, να αποφεύγεται ο έμμεσος ευγενικός εξαναγκασμός, από τον παιδαγωγό ή θεραπευτή, για την ανάληψη ενός συγκεκριμένου τύπου ρόλου (Crimmens, 2006). Μέσα από την ασφάλεια του ρόλου και την αισθητική απόσταση, το παιδί μπορεί να μιλήσει για επώδυνα συναισθήματα με έναν έμμεσο τρόπο, σαν να μιλά για κάποιον άλλον (η Σταχτοπούτα αισθάνεται..., τα συναισθήματα της κακιάς μάγισσας είναι). Έτσι τα παιδιά, χωρίς να μιλούν για τα δικά τους συναισθήματα, λαμβάνουν μέσω των παραμυθιών το λεξιλόγιο για να αρθρώσουν σε λέξεις τα δικά τους συναισθήματα, αν κάποια στιγμή αποφασί-

σουν να το κάνουν (Fox Eades, 2006).

Το υλικό των παραμυθιών αποτελεί μια πλούσια πηγή έμπνευσης για την αξιοποίηση ποικίλων ψυχοπαιδαγωγικών και ψυχοθεραπευτικών τεχνικών. Ανάλογα με τους ειδικούς στόχους που τίθενται κάθε φορά, τα παραμύθια μπορούν να αξιοποιηθούν αντλώντας τεχνικές από μια πλούσια γκάμα, όπως (Fox Eades, 2006. Gersie & King, 1992. Martinovich, 2006. Τσιλιμένη, 2004):

- Αφήγηση ή εκφραστική ανάγνωση του παραμυθιού από τον παιδαγωγό
  - Συμμετοχή των παιδιών στην αφήγηση
  - Αναδιήγηση παραμυθιού από τα παιδιά
  - Ανατροπή στην εξέλιξη του παραμυθιού
  - Δημιουργία μιας νέας ιστορίας με έμπνευση από το παραμύθι
- Συζήτηση & επεξεργασία του παραμυθιού:
  - ερωτήσεις κατανόησης εννοιών και γεγονότων
  - ταξινόμηση εικόνων κατά χωρική και χρονική σειρά
- Εικαστική έκφραση:
  - Κολλάζ
  - Ζωγραφική: Αυθόρμητες ζωγραφιές, Εικονογράφηση έτοιμων εικόνων
  - Κατασκευές: μάσκες για τους ήρωες του παραμυθιού, κοστούμια, σκηνικά παραμυθιού, μαριονέτες
  - Θεατρικό δρώμενο: Θεατρικό παιχνίδι, Κουκλοθέατρο
- Δραματοποίηση της ιστορίας ή σκηνών από το παραμύθι
  - Σωματική – αισθητηριακή έκφραση
  - Μουσική έκφραση
  - Προβολικό παιχνίδι
  - Παιχνίδι ρόλων

Η αξιοποίηση των παραμυθιών, τόσο σε θεραπευτικά όσο και σε ψυχοπαιδαγωγικά πλαίσια, φέρει στο επίκεντρο της διαδικασίας το παιδί, που είναι ο εσώτερος πυρήνας της δημιουργικότητας (Jennings, 2005). Η δυνατότητα σωματικής-ψυχικής έκφρασης και η ανάπτυξη της δημιουργικότητας συνιστούν θεμελιακούς στόχους θεραπευτικών παρεμβάσεων που προσβλέπουν στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού. Στο χώρο των θεραπειών μέσω της τέχνης, όπως η Δραματοθεραπεία και η παιγνιοθεραπεία, τα παραμύθια και οι ιστορίες, ως ιδιαίτερα προσφιλείς θεματικές, συνιστούν ένα πλούσιο υλικό αξιοποίησης κατά την ψυχοθεραπευτική παρέμβαση ή/και εμπύχωση, σε εργασία με παιδιά και ενήλικες. Οι εκφραστικές και δημιουργικές θεραπείες μπορούν να ανταποκριθούν θετικά

στις πολυδιάστατες ανάγκες των παιδιών που εμφανίζουν μαθησιακές δυσκολίες, ψυχικές δυσλειτουργίες ή/και συναισθηματικές και ψυχοκοινωνικές δυσκολίες, καθώς αξιοποιούν τις συναισθηματικές, γνωστικές και κινητικές δεξιότητες του ατόμου και κινητοποιούν ολόκληρη την προσωπικότητά του (Wengrower, 2001). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Vygotsky (1971/2010), «η τέχνη είναι μια μέθοδος για την απόκτηση ισορροπίας μεταξύ του ανθρώπου και του κόσμου του, στις πιο κρίσιμες και αποφασιστικές στιγμές της ζωής του» (σελ166).

Στα πλαίσια της σημερινής εκπαίδευσης που στρέφει, με ιδιαίτερη έμφαση, το βλέμμα της στην ανάπτυξη νοητικών ικανοτήτων αλλά και ιδιαίτερα στο χώρο της Ειδικής Αγωγής, εκτιμούμε πως η χρήση και η αξιοποίηση των παραμυθιών μπορεί να επιτελέσει ένα έργο ανεκτίμητης αξίας, παρέχοντας στα παιδιά πλούσιες ευκαιρίες για δημιουργικότητα: ευκαιρίες που η άσκηση των τεχνών προσφέρει σε όσους ζουν αυθεντικά προς έναν τρόπο προσωπικής αυτό-έκφρασης (Winnicott, 2003).

VI. Εν κατακλείδι

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως το παραμύθι είναι η πρώτιστη μορφή με την οποία το παιδί μαθαίνει να διαβάζει το μυαλό του με την γλώσσα των εικόνων- συμβόλων, τη μόνη γλώσσα που επιτρέπει την κατανόηση πριν επιτευχθεί η νοητική ωριμότητα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Campbell (2001), το λαϊκό παραμύθι είναι το αλφαβητάρι της εικόνας της ψυχής. Η κατανόηση της δυναμικής που παρουσιάζεται στο ταξίδι που αναλαμβάνει ο ήρωας/η ηρωίδα του παραμυθιού και τυπικά οδηγεί από την δυστυχία στην υψηλότερη ολοκλήρωση, μπορεί να μας αποκαλύψει διάφορους τρόπους για να βοηθήσουμε, ως θεραπευτές και παιδαγωγοί, τα παιδιά, αλλά συχνά και τους ενήλικες, στην ανηφορική πορεία της ζωής τους. Η ιδιαίτερη συμβολή των παραμυθιών στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, αναδύεται στο διαχρονικό μήνυμα που αυτά μεταφέρουν: οι δυσκολίες, συχνά απρόοπτες και άδικες, συνοδεύουν αναπόφευκτα την ανθρώπινη πορεία, αν όμως κανείς τις αντιμετωπίσει με θάρρος, τότε κυριαρχεί στα εμπόδια και ανακηρύσσεται νικητής.

Η παρουσίαση είχε ως στόχο να καταδείξει, μέσα από τις διαδρομές ενός σύντομου ταξιδιού, τον πλούσιο κόσμο των παραμυθιών και τις θεραπευτικές λειτουργίες που μπορούν αυτά να επιτελέσουν σε ένα ειδικό ψυχοεκπαιδευτικό πλαίσιο. Ο ειδικός παιδαγωγός είναι χρήσιμο να θυμάται πως καμία τεχνική ή μέθοδος δεν μπορεί να απαντήσει ολόπλευρα

στις πολυδιάστατες ανάγκες των παιδιών, συναισθηματικές, κοινωνικές, εκπαιδευτικές, γνωστικές, βιολογικές. Ως εκ τούτου, τα παραμύθια έρχονται να λειτουργήσουν επικουρικά και συμπληρωματικά στο φάσμα των μεθόδων που χρησιμοποιούνται σε ένα ψυχοπαιδαγωγικό ή θεραπευτικό πλαίσιο παρέμβασης.

Βιβλιογραφία

- ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Α.Σ. (2008). Ψυχολογία ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδης.
- ΑΥΔΙΚΟΣ, Ε. (1994). Το λαϊκό παραμύθι. Θεωρητικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Οδυσσέας.
- BRUN, B., PEDERSEN, E. & RUNDERG, M. (1993). Symbols of the Soul. Therapy and Guidance through Fairy Tales. London: Jessica Kingsley Publisher.
- CATTANCH, A. (2003). Η Θεραπεία μέσω του Παιχνιδιού. Αθήνα: Σαββάλας.
- CAMPBEL, J. (2001). Ο Ήρωας με τα χίλια πρόσωπα. Ο ρόλος του ήρωα στην παγκόσμια μυθολογία. Αθήνα: Ιάμβλιχος.
- COOPER, J.C. (2007). Ο Θαυμαστός κόσμος των παραμυθιών. Αλληγορίες της Εσωτερικής ζωής. Πορεία προς την Ωριμότητα. (ε' έκδοση). Αθήνα: Θυμάρι.
- CRIMMENS, P. (2006). Drama Therapy and Storymaking in Special Education. London: Jessica Kingsley Publisher.
- EGAN, K. (1999). Children's minds: Talking rabbits and clockwork oranges. New York: Teachers College Press.
- ELLIADÉ, M. (1991). Εικόνες και Σύμβολα. Το συλλογικό υποσυνείδητο. Αθήνα: Αρσενίδης.
- FOX EADES, J.M. (2006). Classroom Tales. Using Storytelling to Build Emotional, Social and Academic Skills across the Primary Curriculum. London: Jessica Kingsley.
- GALLAS, K. (1994). The languages of learning: How children talk, write, dance, draw, and sing their understanding of the world. New York: Teachers College Press.
- GARDNER, H.E. (2008). Multiple intelligences. New Horizons. New York: Basic Books.
- GERSIE, A., & KING, N. (1992). Story making in Education and Therapy (2nd ed). London: Jessica Kingsley Publisher.

- GRIMM, J. V. (2006). Τα παραμύθια των αδελφών Γκρίμμ. (Τόμος Α΄). Αθήνα: Άγρα.
- GOTTMAN, J. (2000). Η Συναισθηματική Νοημοσύνη των Παιδιών. Πώς να μεγαλώνουμε παιδιά με συναισθηματική νοημοσύνη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- JENNINGS, S. (2005). Εισαγωγή στην Δραματοθεραπεία. Θεραπευτικό θέατρο, Ο Μίτος της Αριάδνης. Αθήνα: Σαββάλας
- JUNG, C., & KERENYI, C. (2008). Η Επιστήμη της Μυθολογίας. Αθήνα: Ιάμβλιχος.
- ΚΟΥΡΚΟΥΤΑΣ, Η. (2010). Ψυχαναλυτική προσέγγιση των παραμυθιών και η χρήση παιδικών ιστοριών στην Ψυχοθεραπεία και την Ειδική Αγωγή. Στο Μ. Πουρκός (επιμ). Τέχνη Παιχνίδι Αφήγηση. Ψυχολογικές και Ψυχοπαιδαγωγικές Διαστάσεις (σελ. 481-521). Αθήνα: Τόπος.
- MARTINOVICH, J. (2006). Creative Expressive Activities and Asperger's. Syndrome Social and Emotional Skills and Positive Life Goals for Adolescents and Young Adults. London: Jessica Kingsley.
- MCCABE, A. (1997). Cultural background and storytelling: A review and implications for schooling. *The Elementary School Journal*, 97(5), 453-473.
- MELLO, R. (2001). The Power of Storytelling: How Oral Narrative Influences Children's Relationships in Classrooms. *International Journal of Education & the Arts*, 2 (1). <http://www.ijea.org/v2n1/>
- Μπετελχαϊμ, Μ. (1995). Η Γοητεία των Παραμυθιών. Μια Ψυχαναλυτική Προσέγγιση. Αθήνα: Γλάρος.
- PALEY, V.G. (1990). *The boy who would be a helicopter: The uses of storytelling in the classroom*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- ΠΕΛΑΣΓΟΣ, Σ. (2007). Τα Μυστικά του Παραμυθά. Μαθητεία στην τέχνη της προφορικής λογοτεχνίας και αφήγησης. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- ΠΟΥΡΚΟΣ, Μ. (2010). Προσεγγίσεις της Αφήγησης και ο ρόλος της στην ηθική αγωγή και ανάπτυξη: προς μια οικο-σωματικο-βιωματική προσέγγιση και μια Βιωματική, Ευρετική και Διαλογική-Επικοινωνιακή Ψυχοπαιδαγωγική. Στο Μ. Πουρκός (επιμ.) Τέχνη Παιχνίδι Αφήγηση. Ψυχολογικές και Ψυχοπαιδαγωγικές Διαστάσεις (σελ. 417-431). Αθήνα: Τόπος.
- ΠΡΟΥΣΑΛΗΣ, Δ. (2010). Λαϊκό παραμύθι και αφηγητής: όταν η τελευταία λέξη για τον κόσμο δεν έχει ακόμα ειπωθεί. Στο Μ. Πουρκός (επιμ.). Τέχνη, Παιχνίδι, Αφήγηση. Ψυχολογικές και Ψυχοπαιδαγω-

- γικές Διαστάσεις (σελ. 469-480). Αθήνα: Τόπος.
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Χ. (1995). Το παραμύθι χτες και σήμερα. Αθήνα: Πατάκης.
- ΣΑΛΜΟΝΤ, Ε. (2006). Η παιδαγωγική σημασία και αξιοποίηση του λαϊκού παραμυθιού για το παιδί με ειδικές εκπαιδευτικές και κοινωνικές ανάγκες και δυνατότητες. Στα πρακτικά του 1^{ου} Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Λαϊκός Πολιτισμός και Εκπαίδευση. (29/9-1/10-2006), Βόλος, Συνεδριακό Κέντρο Θεσσαλίας.
- ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ, Ρ. (2004). Δραστηριότητες μετά την αφήγηση. Στο Κ. Κουλουμπή-Παπαπετροπούλου (επιμ.). Η Τέχνη της Αφήγησης. Αθήνα: Πατάκη.
- WINNICOTT, D. (2003). Διαδικασίες Ωρίμανσης και Διευκολυντικό Περιβάλλον. Μελέτες για την θεωρία της συναισθηματικής ανάπτυξης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- WENGROWER, H. (2001). Art therapies in educational settings: and intercultural encounter. *Arts in Psychotherapy* 28, 109-15.
- VON FRANZ, M.L. (1996). *The Interpretation of Fairy Tales*. (Rev. ed). Boston: Shambhala Publications.
- VYGOTSKY, L.S. (1971/2010). Τέχνη και Ζωή (μτφ. Μ. Πουρκός). Στο Μ. Πουρκός (επιμ.), Τέχνη Παιχνίδι Αφήγηση. Ψυχολογικές και Ψυχοπαιδαγωγικές Διαστάσεις (σελ. 141-167). Αθήνα: Τόπος.
- ZIPES, J. (1994). *Fairy Tale as Myth, Myth as Fairy Tale*. Lexington: University of Kentucky Press.
- ZIPES, J. (1997). *Happily ever after: Fairy tales, children, and the culture industry*. New York: Routledge.

Abstract

In fairy tales we attend the basic heroes' adventures as well as the continuous struggles in which the central characters are involved with, so as to discover their own true value, to gain self awareness, to face their existential difficulties and finally smoothly being introduced to the real world of adults. As a narrative form, fairy tale has a ritual function in helping children, but sometimes adults as well, to construct their whole internal and external world, to cultivate their own distinctive personality against external social obstacles. The fairy tales also give support to children so as to cope with their internal psychological conflicts or possible deadlocks during their everyday life and experiences. Finally, though

fairy tales children are helped to ask for and find an essential meaning of their life. This is the dynamic and the extraordinary power of fairy tales. In this article we attempt to explore the postulates of the world of fairy tales related to the common elements and repetitive models that are predominant in fairy tales' stories. Tales' eminent healing role towards children who face particular psychosocial, behavioral difficulties and learning disabilities is also presented. The authors claim that fairy tales' approaches can be proved an invaluable tool in special needs teaching.

Ο Αλέξανδρος-Σταμάτιος Αντωνίου είναι Λέκτορας Ψυχολογίας του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει πραγματοποιήσει προπτυχιακές σπουδές στην Ψυχολογία και στην Φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και μεταπτυχιακές σπουδές (Master, Ph.D) στην Ψυχολογία, το Μάνατζμεντ και τα Παιδαγωγικά στο Πανεπιστήμιο και το Πολυτεχνείο του Manchester της Μ. Βρετανίας. Έχει δημοσιεύσει σημαντικό αριθμό εργασιών σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά και βιβλία καθώς και μονογραφίες. Έχει πραγματοποιήσει ανακοινώσεις σε ελληνικά και διεθνή συνέδρια και διδάσκει επίσης σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα του Πανεπιστημίου Αθηνών (Ιατρική και Φιλοσοφική Σχολή), του Πάντειου Πανεπιστημίου κ.ά. Έχει συμμετάσχει και συντονίζει ερευνητικά προγράμματα και είναι μέλος εθνικών και διεθνών επιστημονικών εταιρειών και κριτής σε επιστημονικά περιοδικά. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται κυρίως σε θέματα εκπαιδευτικής κουλτούρας και ηγεσίας, ειδικής αγωγής, ηθικής, οργανωσιακής συμπεριφοράς και εργασιακής ψυχολογίας.

(as_antoniou@primedu.uoa.gr)

Η Σταυρούλα Δουλάμη είναι Ψυχολόγος-Σύμβουλος σταδιοδρομίας. Ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές σπουδές στην Ψυχολογία και τις μεταπτυχιακές σπουδές στη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Εργάζεται πάνω από 10 έτη στον χώρο της Επαγγελματικής Συμβουλευτικής, σε δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Έχει συμμετάσχει σε πανελλήνια συνέδρια Ψυχολογίας με προφορικές ανακοινώσεις και στην επιστημονική επιμέλεια βιβλίων με αντικείμενο τη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό που έχουν εκδοθεί από το ΕΚΕΠ. Τα τελευταία χρόνια εκπαιδεύεται στη Δραματοθεραπεία με την οποία και ασχολείται επαγγελματικά συντονίζοντας ψυχοθεραπευτικές ομάδες.

(v.doulami@gmail.com)